

GENERAL SUPPORT FOR PERSONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS WITH COMMUNICATION DISORDERS (MY PRACTICAL EXPERIENCE)

Abstract: Speech therapy work is part of the general support for personal development, which is provided to children and students in a general educational environment. This article discusses the work of the speech therapist with children with communication disorders at school - activities for prevention, diagnosis, therapy and counseling, as well as the necessary documentation in the speech therapy office. Three specific cases of students with dysarthria and the results achieved with them are also presented.

Author information:

Lyubasha Gancheva

Stherapist at Secondary School “Vasil Levski“, Dulovo
 Post-graduate student in Special pedagogy
 at Department of Information, Qualification and Continuing
 Education - Varna
 ✉ c.cankov@shu.bg
 🌐 Bulgaria

Keywords:

speech therapist, general support for personal development, students with communication disorders, dysarthria

Образованието е целенасочен процес на обучение и възпитание на човека. Чрез него се усвоява социален опит, учениците овладяват основни знания, опознават себе си и другите. Образованието подготвя децата и учениците за участие в обществения живот, за успешна лична и професионална реализация, която отговаря на ценностите и принципите на демокрацията в съвременния свят. Съвременното образование има за задача да насочи учениците към правилна ориентация в отношението към себе си, към другите в социума, към света изобщо.

Училището е една от институциите в нашето общество, където се формира човешката личност, придобиват се знания, умения и компетентности за бъдещата реализация на учениците в живота. Необходимо е образованието да се съобразява с динамиката в развитието на обществото и да създаде условия и среда за адекватно развитие на учениците. В контекста на казаното следва, че приобщаващото образование е една от положителните реформи в българското училище. Наредбата за приобщаващо образование е дълбоко хуманна по своята същност и в нея са залегнали промени в образователната система в България, които целят превръщането на българското училищно образование в достъпно, качествено и отговарящо на съвременните изисквания на света, в който живеем. Реформата предполага такъв подход на обучение, който да позволява на всички ученици да овладеят знания, умения и компетентности за успешно личностно развитие и бъдещата им професионална и житейска реализация.

В духа на новата реформа в образованието – приобщаващото образование – пред българското училище се появи предизвикателството да се превърне в място, където различието е ценност, която трябва да се уважава. Важно е да се изгражда приобщаваща среда, която да предостави възможност на всяко дете оптимално да развие своя потенциал и да се обръща внимание на идентифицирането на възможностите и силните страни, които притежават учениците със специални образователни потребности, да се прилагат приобщаващи педагогически практики така, че тези ученици да се чувстват уважавани, оценени и разбрани.

„Необходимо е да се осигурява атмосфера на взаимопомощ, работа в екип, партньорство; да се създават възможности за самостоятелни изяви на децата и условия за инициативност; да се избягват груби вмешателства и прояви на опека от страна на учителите. Необходимо е децата със специални образователни потребности да бъдат поощрявани при всеки постигнат успех, за да изпитат удовлетворение и да повярват в собствените си възможности.” [2:368].
Логопедичната подкрепа е точно такава добра, подпомагаща практика за тези ученици.

Наредбата за приобщаващото образование, в сила от 18.12.2018 г., урежда обществените отношения, свързани с осигуряване на приобщаващо образование на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование, както и дейността на институциите в тази система за предоставяне на подкрепа за личностно развитие на децата и учениците.

Общата подкрепа за личностно развитие се осигурява от постъпването на ученика в училище съобразно индивидуалните му потребности. Тя е насочена към всички ученици в класа, гарантира участието и изявата им в образователния процес и в дейността на училището. Едни от дейностите, описани в Наредбата за приобщаващо образование (2018), гарантиращи обща подкрепа са и:

- дейности за превенция на обучителни затруднения;
- логопедична работа.

Логопедичната работа се осъществява от логопеди в училищата и включва:

1. превенция на комуникативните нарушения и на обучителни трудности;
2. диагностика на комуникативните нарушения;
3. терапевтична дейност при установени индикации за комуникативни нарушения;
4. консултативна дейност с учители и родители на ученици с комуникативни нарушения.

Логопедичната превенция на комуникативните нарушения и обучителни трудности включва:

- изследване на устната и писмената реч на учениците от начален етап;
- определяне на потребностите на учениците от логопедична работа.

Логопедичната диагностика на комуникативните нарушения включва:

- диагностика при нарушения на говора (логопедично обследване);
- невропсихологична диагностика на входно и изходно равнище на учениците от начален, прогимназиален, първи и втори гимназиален етап;
- диагностика на езиковата компетентност на учениците от I клас.

Терапевтичната дейност при установени индикации за комуникативни нарушения включва:

- изготвяне на индивидуални терапевтични планове;
- провеждане на терапевтична дейност с ученици с комуникативни нарушения.

Консултативната дейност включва:

- консултиране на учители за особеностите и потребностите на ученици с комуникативни нарушения и методическа подкрепа при работата с ученици с комуникативни нарушения;
- консултиране, подкрепа и мотивиране на родителите на учениците с комуникативни нарушения за активно участие в логопедичния процес.

В качеството си на логопед, осигуряващ ОПЛР на ученици с комуникативни нарушения в началото на всяка учебна година извършвам *логопедично обследване на ученици от I – IV клас*:

- при учениците от I клас:
 - скрининг-тест /набор от специално подбран нагледен материал – картини с изображения на предмети от околната среда/ за установяване на нарушения в артикулацията на звукове;

- диагностика за проверка на езиковата компетентност;
- установяване състоянието на артикулационния апарат – устни, зъби, език, подезична връзка, състояние на горна и долна челюст.

- при учениците от II, III, IV клас:

- диктовки, съобразени с възрастовите особености на учениците за проверка на състоянието на писмената дейност – установяване на дисграфични грешки;
- обследване състоянието на овладяване на процеса на четене (прочит на познат текст).

Информация за нови ученици от V – X клас получавам от класните ръководители /училището ни е средишно и идват ученици от селата/.

Следва анализ на резултатите – проверявам диктовките за дисграфични грешки и ако има такива, уведомявам класния ръководител за необходимостта ученикът да посещава логопедичен кабинет. Трябва да отбележа, че винаги получавам подкрепа и съдействие от класните ръководители на учениците, с които работя. За нарушенията в артикулацията, уведомявам класните ръководители още в момента на диагностиката, когато минавам по класовете.

След като сформирам логопедичните групи, изготвям график на логопедичните занятия. Учениците с комуникативни нарушения, които са на ОПЛР посещават логопедични занятия 2 пъти седмично. Продължителността на логопедичното занятие е:

- 35 минути за учениците от I – II клас;
- 40 минути за учениците от III – X клас.

Основното правило, което спазвам е да има интервал между логопедичните занятия най-малко 1 ден, т.е. ученик с определен вид комуникативно нарушение да не посещава логопедичен кабинет два поредни дни.

Необходима документация в логопедичния кабинет:

- *Електронен дневник*

В качеството си на логопед в училището, имам достъп до електронния дневник на всеки клас, в който има ученици с комуникативни нарушения. Всеки ден, след приключване на учебните часове, влизам в раздел „Подкрепа“ и нанасям за всеки ученик, с когото съм работила през деня, информация за вида комуникативно нарушение и информация за основния акцент от корекционната работа (без подробности). Уведомила съм класните ръководители и родителите на учениците с комуникативни нарушения, че ако искат да получат повече информация за логопедичната работа, която провеждам с учениците, могат да посетят логопедичен кабинет, за да ги запозная лично. За това имам приемен ден: всеки понеделник от 11 ч. до 12 часа.

- *Амбулаторна книга в логопедичен кабинет*

В тази книга отбелязвам всеки ден: трите имена на всеки ученик, с когото съм работила; класа на ученика; основните акценти от проведената логопедична работа с него.

- *Тетрадка с индивидуални планове за корекционна работа*

Всеки ученик с комуникативно нарушение, записан към логопедичен кабинет има индивидуален план за корекционна работа, който включва:

- трите имена на ученика и класа;
- вид комуникативно нарушение (по-подробно описание на нарушението);
- основна цел на корекционната работа;
- основни задачи за корекционна работа.

Учениците със СОП, които посещават логопедичния кабинет и са на ДПЛР също имат индивидуални планове за корекционна работа.

- *Речеви карти*

Всеки ученик от логопедичните групи, които фигурират в Образец – 1 на училището имат речеви карти, в които отбелязвам основни показатели от състоянието на речевата дейност на ученика и други основни акценти.

- *Логопедична тетрадка*

Всеки ученик с комуникативно нарушение (с изключение на учениците от VIII и X клас) има логопедична тетрадка, която се използва в самостоятелната работа, в логопедичното занятие. Учениците, които посещават допълнително логопедичен кабинет през тази учебна година, също имат логопедични тетрадки.

- *Папка с документацията на логопедичен кабинет*

В нея съхранявам справки, отчети, доклади, годишни планове за работата в логопедичния кабинет за няколко години назад. Диктовките, които съм провела във всеки клас, също се съхраняват минимум 5 години след провеждането им.

Едно от най-сложните нарушения на артикулацията, с които съм се срещала в практиката си на логопед е дизартрията. При този вид нарушение „е засегнат мускулния контрол на движенията на артикулационните органи поради увреждане, настъпило след пълното съзряване на нервната система. Двигателните умения, които са били установени преди настъпването на увреждането, се разстройват напълно или биват ограничени, въпреки че праксисните програми продължават да съществуват. Респирацията, фонацията, резонанцията и артикулацията са засегнати” [4:11].

За успешната корекция на дизартрия, а и не само на този вид комуникативно нарушение, е необходимо да се спазват няколко *основни правила*:

- точна и ясна диагностика на вида комуникативно нарушение;
- подбор на правилните методи, похвати и терапевтични подходи за корекция;
- задължително съобразяване с възрастовите и индивидуални особености на всеки ученик;
- задължително прилагане на принципа за системност и последователност в корекционно-възпитателната работа;
- проява на уважение към личността на ученика;
- стимулиране на желанието за работа от страна на самия ученик;
- осъзнаване на необходимостта от логопедичната работа, т.е. „Всичко, което правим, е за твое добро. Така, ти ще можеш да говориш по-добре, да четеш по-добре, да пишеш по-добре и да се чувстваш по-добре.“;
- често използване на психотерапевтични похвати – похвали, поощрения и др.

В практиката си като логопед съм работила с трима ученици с дизартрия. Ще опиша корекционната работа с всеки един от тях.

Момиче на 12 години

Работих с детето от подготвителната група в детската градина до V клас (включително), т.е. 6 години.

Вид комуникативно нарушение – корова дизартрия:

- дясностранна пареза;
- нарушена инервация на мускулите на езика;
- нарушена артикулация на съскави и шушкави съгласни;
- липсващи звукове „Л“ и „Р“;
- леко засегната лицева мускулатура (устната линия леко надолу в дясно);
- леки нарушения в прозодичната страна на речта.

Цел на корекционно-възпитателната работа (в дългосрочен план) – обучение в правилно звукопроизношение и развиване на речевата дейност на всички езикови равнища.

Задачи на корекционната работа (в дългосрочен план):

- упражнения за езика и устните;

- дихателни упражнения за правилно речево дишане;
- тонизиращи масажи на лицевата мускулатура;
- развиване на фината моторика;
- развиване на общата моторика;
- работа върху фонематичния слух и фонематичното възприятие;
- поетапна постановка на липсващите („Л“ и „Р“) и корекция на нарушените звукове (с, з, ц, ш, ж, ч);
- автоматизация на поставените звукове в срички, думи, изречения, текст;
- развиване на свързаната реч;
- подпомагане процеса на ограмотяване- I – II клас;
- работа върху писмената дейност- да се научи да държи правилно химикала с лявата ръка;
- подпомагане овладяването на процеса на четене.

През целия период на обучение прилагам комплексния метод на въздействие. В индивидуалните занятия с детето (2 пъти седмично) отделях време за всяка една от задачите.

Акцентите в логопедичното занятие са:

- Работа върху обща моторика – общо развиващи упражнения за горни и долни крайници с цел синхронизация на движенията на ръцете и краката, доколкото позволяваше състоянието на детето;
- Развиване на фината моторика на пръстите на ръцете – включвах различни упражнения за подобряване движенията на пръстите и китките. Отделях по-голямо внимание на засегнатата ръка;
- Тонизиращи масажи на лицевата мускулатура и устните – леко потупване с пръстите на ръцете, леко пощипване на бузите и устните, кръгови движения с пръстите на ръцете по бузите и устните, механични движения на устните и други;
- Активна артикуляционна гимнастика – за долна челюст, за отработване движенията на устните, развиване подвижността на езика;
- Дихателни упражнения за правилно речево дишане;
- Работа върху звукопроизношението – започнах с корекция на сигматизма, а на по-късен етап – корекция на ламбдацизъм и ротацизъм;
- Развиване на свързаната реч – във всяко занятие поставях определена задача;
- От I – IV клас работих върху четене и писане, развивах речевата дейност на всички езикови равнища (лексикално, граматично, фонематично и др.);
- В края на II клас посъветвах майката на детето да потърсят услугите на психолог, за да може то да се развива пълноценно и да не получи комплекси от проблема си.

Резултати от корекционно-възпитателната работа:

- Подобрена обща моторика;
- Подобрена фина моторика;
- Правилно речево дишане;
- Подобрен фонематичен слух и фонематично възприятие;
- Коригиран междузъбен сигматизъм – постигната правилна артикулация на (с, з, ц; ш, ж, ч);
- Коригиран ламбдацизъм – правилна артикулация на звук „Л“;
- Коригиран ротацизъм – поставен и автоматизиран звук „Р“;
- Развита свързана реч;
- Лицева мускулатура – устната линия – в норма;
- Движения на езика и устните – в норма;
- Прозодична страна на речта – в норма;
- Подобрена писмена дейност – ученичката пише красиво с лявата ръка;

- Подобрена четивна техника.

В края на V клас, когато изписвах ученичката от логопедичен кабинет, тя беше с ясна и точна артикулация на всички звукове и развита речева дейност на всички езикови равнища. Справя се отлично с овладяването на учебния материал и общува пълноценно с връстниците си.

Момче на 13 години

Вид комуникативно нарушение – булбарна дизартрия, изразяваща се в:

- двустранна пареза;
- нарушено произношение на предноезични и преградни съгласни;
- назализирана реч;
- нарушени рефлексорни движения на езика;
- липса на звуковете „Л“ и „Р“;
- забавени движения на езика;
- обилна саливация;
- нарушена прозодична страна на речта.

Цел на корекционната работа – обучение в правилно звукопроизношение и развиване на речевата дейност на всички езикови равнища (в дългосрочен план).

Работих с ученика от I до VI клас включително, 2 пъти седмично посещаваше логопедичен кабинет.

Задачи на корекционната работа (в дългосрочен план):

- упражнения за развиване на фината моторика на двете ръце;
- активна артикулационна гимнастика – наблегнах на движенията на езика, понеже бяха забавени;
- изграждане на навик за самоконтрол на саливацията;
- работа върху речевото дишане – отне ми по-дълъг период от време, защото детето имаше сериозни нарушения в дишането;
- гласови упражнения – започнах да ги прилагам след като получих правилно издишване. Постепенно включвах всички гласни звукове, след това срички и кратки думи. Върху тази задача работих няколко години;
- работа върху звукопроизношението – детето артикулираше правилно почти всички звукове, но липсваха звуковете „Л“ и „Р“. Приложих поэтапна корекция на полиморфна дислалия ;
- работа върху прозодичната страна на речта – в занятията включвах упражнения за мелодиката, темпа и ударението, чрез подходящи методи и средства за работа;
- работа върху свързаната реч;
- работа върху фонематичния слух и фонематичното възприятие;
- подпомагане процеса на ограмотяване;
- подпомагане процеса на писане – въпреки увреждането, детето държеше добре химикала и писмената му дейност беше в границите на нормата;
- посещения при психолог – бяха дадени съвети на родителите детето да посещава такъв специалист още във II клас.

Резултати от корекционно-възпитателната работа:

- Подобрена фина моторика на пръстите на двете ръце, доколкото позволяваше състоянието на детето;
- Подобрен фонематичен слух и фонематично възприятие;
- Изчистен назален говор;
- Подобрено речево дишане;
- Овладяно обилно слюноотделяне;
- Подобрена свързана реч;

- Прозодична страна на речта – в норма;
- Изградени правилни умения за четене и писане.

При изписването на детето, резултатите от корекционната работа бяха добри. Ученикът посещава психолог, има самочувствие, говори добре. Учебният материал се овладява успешно – оценките му са отлични и няма нужда от логопедична помощ.

Момче на 18 години

Вид комуникативно нарушение – корова дизартрия, която се изразява в:

- лека форма на ДЦП;
- избирателно страдат мускулите на езика (в началото, когато беше в подготвителната група до V-VI клас езикът на детето беше като „закован“ – липсваха движенията напред-назад; вляво-вдясно; облизване на устните). При опит за механична намеса се появяваше рефлекс за повръщане;
- нарушения във фината моторика на пръстите на двете ръце;
- нарушена обща моторика и координация на тялото;
- неправилна артикулация на съскави и шушкави съгласни;
- липсваха звуковете „Л“ и „Р“;
- леко увеличена саливация.

Цел на корекционно-възпитателната работа – интензивна работа върху артикулационния апарат и развиването на речевата дейност на всички езикови равнища (в дългосрочен план).

Това е класически случай за нарушено звукопроизношение, дължащо се на нарушената рефлекторна дейност на езика, като основен орган от артикулационния апарат. Невъоръжено око няма да забележи нарушенията във фината моторика и общата моторика, но речта беше в патологично състояние. В началото си помислих че става въпрос за сложна дислалия, но след обстойна диагностика установих, че става дума за лека форма на ДЦП, която обясняваше състоянието на речта на детето.

Задачи за корекционната работа (реализирах ги във времето поетапно и системно):

- активна артикулационна гимнастика – за да спестя подробностите искам да уточня че спазвах всички изисквания (като по учебник) – за езика, за устните, за прозодиката;
- речевото дишане не беше нарушено, но отделях време и върху него, за да се получи добро звукопроизношение;
- работа върху прозодичната страна на речта;
- изграждане на навик за самоконтрол на саливацията;
- работа върху фината моторика на пръстите на ръцете – тонизиращи масажи, упражнения за пръстите;
- работа върху общата моторика – от I до IV клас във всяко занятие включвах общоразвиващи упражнения за подобряване координацията на движенията на тялото;
- поетапна корекция на междузъбен сигматизъм (с, з, ц; ш, ж, ч) – корекцията се получи в края на VIII клас;
- постановка на звуковете „Л“ и „Р“ – звук „Л“ се получи по-рано, а върху звук „Р“ продължавам да работя и през тази учебна година;
- развиване на свързаната реч (до IV клас);
- подпомагане процеса на ограмотяване.

Резултатите, до този момент са следните:

- Подобрени движения на езика напред-назад; вляво-вдясно; облизване на долна устна, но горната не може;
- Подобрен фонематичен слух и фонематично възприятие;
- Подобрена фина моторика на пръстите – пише четливо, но работата върху движенията продължава;

- Ограмотен, овладява учебния материал с добри и много добри оценки;
- Подобрена обща моторика – играе в часовете по физкултура и спорт, справя се добре;
- Коригиран междузъбен сигматизъм (с, з, ц; ш, ж, ч) – ясна артикулация на всички звукове;
- Коригиран ламбдацизъм – звук „Л“ е с ясна артикулация;
- Подобрена артикулация на звук „Р“.

Трябва да отбележа, че и *при трите случая на дизартрия*, работих комплексно върху всички задачи. Във всяко занятие отделях време за всяка от поставените задачи. Учениците също полагаха усилия, родителите оказваха съдействие и може би затова резултатите са толкова добри. Разбира се, не мога да не отчета, че случаите с ДЦП бяха по-леки и позволяваха активната намеса на логопеда.

Деца с дизартрия са раними и чувствителни. Затова в практиката си винаги прилагам психотерапевтични подходи за да изградя у детето положително отношение към себе си и към другите.

Винаги съветвам родителите на учениците с дизартрия да потърсят помощта на психолог. Така детето ще се почувства по-добре, процесът на адаптация ще бъде по-лек и то ще може да се развива пълноценно като личност.

Положителни резултати в логопедичната практика се постигат, при условие, че се спазват *основните принципи*:

- Поетапно, взаимосвързано формиране на всички компоненти на речта;
- Системен подход към анализа на вида комуникативно нарушение;
- Регулиране на психическата дейност на децата чрез развиване на комуникативната и обобщаваща функция на речта.

В процеса на системните и продължителни занятия при учениците с дизартрия, се постига правилно звукопроизношение, което се изразява в следното:

- постепенно се нормализира моториката на артикулационния апарат;
- развиват се артикулационните движения на органите за артикулация;
- формира се способност за самостоятелно превключване на артикулационните органи от едно движение към друго в необходимия темп;
- преодоляват се монотонността и нарушенията в темпа на речта;
- пълноценно се развива фонематичното възприятие.

Работата с ученици с дизартрия не е лека. Логопедът трябва да проявява търпение, внимание и положително отношение към детето.

Всеки случай на дизартрия е строго индивидуален и подходът към него също трябва да отчита редица индивидуални и личностни особености, за да се постигнат положителни резултати.

Ролята на семейството също е от голямо значение. Тяхното сериозно отношение към проблема на детето оказва положително влияние върху развитието му. Както отбелязват С. Николова и С. Велева (2015) „при взаимодействията си със специалистите родителите приемат, че трябва да бъдат най-голямата опора на детето си... Когато детето наистина се затрудни или уплаши, именно родителите са тези, които трябва да кажат: „Знам, че можеш да се справиш” и сами да повярват в това” [3:116].

Не трябва да се пренебрегва и отношението на връстниците на ученика с дизартрия. Класният ръководител е длъжен да създаде положителна атмосфера в класа и да не позволява неетично отношение към детето. Както отбелязах и преди, тези ученици са чувствителни и всяка забележка или леко пренебрежение към тях се отразява върху психиката им.

Най-доброто, което може да се направи за корекцията на дизартрия и пълноценното развитие на детето в тези случаи, е комплексното въздействие на екип от специалисти – лекар,

учители, психолог, логопед, кинезитерапевт. Тогава децата с дизартрия ще израснат като пълноценни личности, които ще успеят да реализират своите мечти.

Работата с ученици комуникативни нарушения не е лесна. Със своите знания като специалист и със своя дългогодишен опит се опитвам да бъда полезна за тях. Към всяко дете логопедът трябва да намери индивидуален подход, да спечели доверието му, да работи върху речевото развитие според възможностите му. Необходимо е разчупване на стереотипите в корекционния процес чрез прилагане на повече и разнообразни средства и подходи за подпомагане процеса на приобщаване на тези деца към средата от връстници в масовото училище.

References:

1. Naredba za priobshavashtoto obrazovanie, DV, br. 86 ot 27.10.2017 g., dop. br. 105 ot 18.12.2018 g., v sila ot 18.12.2018 g.
2. **Nikolova S.**, (2019) Printsipi na rabota pri detsa sus spetsialni obrazovatelni potrebnosti. Sb. Nauchni trudove "Inovatsii v obrazovaniето". V.T., Faber, 2019, s. 364-376, ISBN: 978-619-00-0996-2
3. **Nikolova S., S. Veleva.** (2015) Komunikatsiya sus semeystvata na detsa sus spetsialni obrazovatelni potrebnosti. Ruse, sp. Pedagogicheski novosti, kn. 1, s. 108-116, ISSN 1314-7714
4. **Petkov, P.**, (2017) Nevrogenni rechevi narusheniya I disfagiya. UI "Ep. Konstantin Preslavski", Sh., 2017, ISBN: 978-619-201-181-9